

Laurens Ham
Universiteit Utrecht
Contact: l.j.ham@uu.nl

Protestliedjes binnen het burgerschapsonderwijs

1. Inleiding

In de zomer van 2025 waren protestliederen en activistische muzikanten volop in het nieuws. Internationale artiesten met uitgesproken pro-Gaza-standpunten als Bob Vylan en Kneecap domineerden met hun uitlatingen meermaals het nieuws, terwijl ook de keuze van Douwe Bob om niet op een evenement op te treden vanwege ‘zionistische uitingen’ op veel aandacht kon rekenen. Deze mediabelangstelling voor protestmuziek maakte wellicht een vluchtige indruk, maar staat in werkelijkheid in een bredere trend. Tegenwoordig bieden protesterende artiesten wel vaker een toegang voor journalisten en lezers om een mening te vormen over de grenzen van de vrijheid van meningsuiting en over (controversieel) activisme. In deze bijdrage benaderen we het fenomeen van provocatieve protestliedjes en protestmuzikanten als een muzikaal-maatschappelijke verschijnsel dat in het voortgezet onderwijs ingezet kan worden om burgerschapsthema’s op een aansprekende en rijke manier te bespreken.

2. Burgerschapsonderwijs

Burgerschap is al langere tijd een sleutelwoord in het Nederlandse onderwijs, maar tot voor kort waren er aan het thema geen kerndoelen verbonden. Dat is veranderd nu SLO in maart 2024 de conceptkerndoelen burgerschap heeft gepubliceerd. In de definitie van SLO draait burgerschapsonderwijs om “de kennis, vaardigheden en ervaringen die leerlingen opdoen met betrekking tot de diverse en democratische samenleving”. Burgerschapsonderwijs moet volgens SLO in dienst staan van het verstevigen en koesteren van de democratische cultuur, oftewel van burgerlijke omgangsvormen als ‘vreedzaamheid’, ‘verdraagzaamheid’ en ‘gelijkheid’ (Driebergen e.a. 2024a).

Merkwaardig afwezig in de conceptkerndoelen zijn begrippen als ‘burgerlijke ongehoorzaamheid’ en ‘activisme’. Deze begrippen hebben in de discussiefase van de totstandkoming van de conceptkerndoelen op tafel gelegen, maar lijken te zijn verwijderd. De eerste versie van de karakteristiek – oftewel: de beginselverklaring – benadrukte sterk het eigen vermogen en de eigen verantwoordelijkheid van leerlingen om als burger de maatschappij mee te vormen. Dit uitte zich onder meer door zinnen over

burgerlijke ongehoorzaamheid en activistisch burgerschap, in plaats van actief burgerschap. Als reactie hierop kwamen onderwerpen als ‘voegen’ naast ‘vormen’ terecht in de karakteristiek (Driebergen e.a. 2024b). Dit is een veelzeggende ontwikkeling, die ongemak verraadt met een te activistische of ‘maatschappijvormende’ focus in het burgerschapsonderwijs. Onderwijsfilosoof Michael S. Merry benoemde ‘*dissent*’, oftewel het basisvermogen om het ergens mee oneens te zijn, echter als het “kloppend hart van elke gezonde democratie” (Merry 2021: 275). Wie de huidige kerndoelen volgt, zal misschien moeite hebben om protestliedjes als zo’n uiting van ‘*dissent*’ in het curriculum op te nemen.

3. Protestliedjes als een middel voor maatschappijkritiek

Dat protestliedjes een uiting van *dissent* zijn en dat ze maatschappelijk flink kunnen schuren, is niet voor iedereen vanzelfsprekend. Lange tijd lijkt één specifieke, vrij ‘softe’ verschijningsvorm van het genre de discussie over protestliedjes te hebben gedomineerd, namelijk de (Angelsaksische) *protest song* in genres als folk en rock (Heilbronner 2016). Daarmee vallen echter talloze scherpere en provocatievere verschijningsvormen van het genre buiten het kader, bijvoorbeeld uit de punk (Ensminger 2016). Voor een integratie van protestliedjes in het burgerschapsonderwijs is het echter niet verstandig om genres die buiten de *mainstream* vallen weg te laten. Niet alleen spreken die jongeren vaak sterk aan, het is ook aannemelijk dat ze bijdragen aan hun politieke bewustwording (Anyiwo e.a. 2021). Daarom pleit ik er in deze bijdrage voor om te vertrekken van een brede, functionalistische definitie: protestliedjes zijn dan liedjes die de functie krijgen protest aan te tekenen tegen maatschappelijke misstanden (vgl. ook Ham 2020). Die functie wordt er soms door de artiest aan toegekend, maar soms verwerven liedjes een politieke boodschap door de manier waarop ze worden ingezet door anderen.

De functionalistische benadering benadrukt hoe cruciaal het is om protestliedjes in hun context te beschouwen. Het genre is immers onmogelijk te begrijpen door naar geïsoleerde liedteksten te kijken. In de eerste plaats is het een artistiek verschijnsel dat gebruikmaakt van meerdere ‘modi’ (tekst, geluid, soms ook gefilmd beeld, *performance*, enz.; vgl. de Roest 2024). Daarnaast is het echter ook een fenomeen dat, bijvoorbeeld via (sociale) media, reist en een rol in publieke debatten en historische gebeurtenissen kan spelen. Dat geldt voor alle liedjes, maar wel zeer uitgesproken voor protestliedjes: die lenen zich ertoe om toegeëigend te worden in partijpolitieke of mediale debatten, of om ingezet te worden tijdens demonstraties.

De debatten over onder meer Douwe Bob, Kneecap en Bob Vylan, of de ophef in 2020 over de anti-Zwarte-Piet-uitspraken van de Nederlandse rapper Akwasi, tonen dat het nog ingewikkelder in elkaar steekt. Ook buiten hun liedjes om kan het gedrag van muzikanten een politiek-maatschappelijke betekenis krijgen. Muzikanten zijn, wat

dat betreft, te beschouwen als opiniemakers of publieke intellectuelen die, vanwege hun toegankelijke boodschap, hun zicht- en hoorbare *performances* en hun scherpe meningen op veel media-aandacht kunnen rekenen. Hun gedrag – of het nu in liedjes, in uitspraken op een podium of erbuiten is, bijvoorbeeld tijdens demonstraties of in interviews – leidt in de huidige maatschappelijke cultuur tot een fascinerende paradox. Vanuit het ene burgerschapsideaal bekeken, zijn muzikanten die zich actief inlaten met activistische thema's 'burgerschapshelden': door hun wettelijke recht op burgerlijke ongehoorzaamheid te laten gelden, door bij te dragen aan publieke meningsvorming en door kritiek te uiten op machthebbers versterken en ondersteunen ze de democratie. Vanuit een ander veelgehoord burgerschapsideaal bekeken, ondermijnen ze net de democratie: door de heersende macht soms ongezoeten van repliek te dienen of uitingen te doen die schuren langs wettelijke kaders, zijn sommige politici en burgers zulke dissidente muzikanten liever kwijt dan rijk. Eerdergenoemde casussen als Douwe Bob, Kneecap, Bob Vylan en Akwasi tonen dit stuk voor stuk aan.

4. Protestliedjes in het burgerschapsonderwijs

Deze bijdrage vertrekt vanuit de aanname dat de bovengenoemde paradoxale status van protestmuzikanten geen reden zou moeten zijn om protestliedjes binnen het schoolvak Nederlands te omzeilen, maar juist een opening zou kunnen zijn naar een rijke vorm van burgerschapsonderwijs. 'Schurende' voorbeelden van protestliedjes – protestliedjes die kort door de bocht zijn, hard in hun oordeel of regelrecht beledigend – bieden, wanneer je ze gericht inzet, wel degelijk de mogelijkheid om de morele vorming aan te spreken die Merry graag centraal zou willen stellen in burgerschapseducatie. Tegelijk moeten we steeds blijven afwegen hoeveel ruimte er in het schoolvak Nederlands zou kunnen zijn voor gewelddadig getinte taal, scheldwoorden of feitelijke onwaarheden – alle drie die verschijnselen zie je in protestliedjes volop terug.

Vertrekkend vanuit mijn website protestliedjes.nl en mijn Spotifyplaylist 'Nederlandse protestliedjes' – twee bronnen waar prima uit geput kan worden door wie protestliedjes in het onderwijs wil integreren – bespreek ik in mijn bijdrage op de HSN-conferentie drie minder provocatieve en drie eerder controversiële protestliedjes.

Aan de hand van 'Over de Muur' (1984) van Klein Orkest, 'Van de regen naar de zon' (2014) van Typhoon en 'Voor alles bang' (2025) van Sef ft. Wende laat ik zien hoe protestliedjes kunnen verbinden en maatschappelijke kwesties kunnen problematiseren. 'Over de Muur' is een genuanceerde kritiek op beide Duitslanden ten tijde van de Koude Oorlog en 'Voor alles bang' stelt vragen over onze huidige maatschappelijke angsten. 'Van de regen naar de zon' is een reflexieve en depolariserende reflectie op het Nederlandse koloniale verleden.

Ingewikkelder voorbeelden zijn 'Allen voor 1' (2020) van Lange Frans ft. DJ Paul El-

stak, ‘Boeren aan de macht’ (2022) van De Suskes, en ‘BOM’ (2024) van Hang Youth. Alle drie de nummers zijn op hun manier controversieel in hoe ze met de waarheid, met de taal en/of met gepeperde uitspraken omgaan. Tegelijk stellen ze morele vraagstukken op scherp: wat zijn de grenzen van de vrijheid van meningsuiting? In hoeverre is het gerechtigd dat gewone burgers zich tegen machten verzetten? En hoe kun je dat op een ethische manier doen?

Referenties

- Anyiwo, N., D. Watkins & S. Rowley (2021). “They Can’t Take Away the Light: Hip-Hop Culture and Black Youth’s Racial Resistance”. In: *Youth & Society*, 54, (4), p. 611-634.
- De Suskes (2022). *Boeren aan de macht*. Emmen: Viking Vinyl. [Album].
- Driebergen, M., L. Kampman & M. Oberink (2024a). ‘Conceptkerndoelen burgerschap’. Amersfoort: SLO.
- Driebergen, M., L. Kampman & M. Oberink (2024b). ‘Toelichtingsdocument conceptkerndoelen burgerschap’. Amersfoort: SLO.
- Ensminger, D. (2016). *The Politics of Punk: Protest and Revolt from the Streets*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield.
- Ham, L. (2020). *Op de vuist. Vijftig jaar politiek en protestliedjes in Nederland*. Amsterdam: Ambo/Anthos.
- Hang Youth (2024). *Er is hoop**. Z.p.: Burning Fik. [Album].
- Heilbronner, O. (2016). “Music and Protest: the Case of the 1960s and its Long Shadows”. In: *Journal of Contemporary History*, 51 (3), p. 688-700.
- Klein Orkest (1984). *Later is allang begonnen*. Baarn: Polydor. [Album].
- Lange Frans & DJ Paul Elstak (2020). ‘Allen voor 1’. Z.p.: z.u. [Single].
- Merry, M.S. (2021). “Burgerschapseducatie zal ons niet redden”. In: *Pedagogiek*, 41 (3), p. 272-295.
- Roest, A. de. (2024). *De nieuwe golf. Culturele identiteit in hedendaagse Nederlands(talig) e hiphop 2015 tot heden*. Leiden: Universiteit Leiden. [Proefschrift].
- Sef (2025). *Lieve monsters*. Amsterdam: TopNotch. [Album].
- Typhoon (2014). *Lobi da basi*. Amsterdam: TopNotch. [Album].